

RAPORTURILE DINTRE LIMBA SCRISĂ ȘI LIMBA VORBITĂ, RESPECTIV FAPTUL LITERAR ȘI CEL DIALECTAL

Iulia Mihaela TĂMAȘ

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere, Baia Mare

*Correlations between the Written and the Spoken Language, Respectively
the Literary Fact and the Dialectal One*

Abstract: This article aims at pinpointing the correlations between the written language and the spoken language, the manner in which norm, through its selective character, excludes regional and dialectal elements, limiting the speaker in his/her usage of the language; we shall also study the differences, respectively the interferences between literary language, and regional or dialectal varieties. Both regional elements and dialectal ones are spontaneous facts of language and are not accepted by the norm of the accurate usage of language, respectively the literary language, yet, while regional elements are common from the point of view of the geographic area they cover, dialectal elements are relatively restricted from the same geographic point of view.

Key words: written language, spoken language, norm, competence, literary language, regional fact, dialectal fact.

0. În rândurile care urmează ne vom îndrepta atenția asupra raporturilor dintre limba scrisă și limba vorbită, felul în care norma, prin caracterul ei selectiv, exclude elementele populare și dialectale, condiționând subiectul vorbitor în întrebuințarea limbii. Vom urmări și distincțiile, respectiv interferențele dintre limba literară, cu cele două variante: cea populară și cea dialectală.

1. Raportul dintre limba scrisă și limba vorbită

Faptele de limbă vorbită sunt generate de caracterul oral (dialogat și concret) al comunicării, specifice fiindu-i fenomenele de fonetică sintactică, frecvența pronomelor și a adverbilor demonstrative, preferința pentru construcții simple sau eliptice, anacolutul, prezentarea mesajului în mesaj. Mesajul oral din punct de vedere al emițătorului se caracterizează prin improvizare, fapt care explică „caracterul liniar” al sintaxei, construirea prin

acumulare și structura dezlânată a frazei, în timp ce receptorul percepe toate întreruperile, ezitățile, corectările și revenirile care însoțesc mesajul (Vulpe, 2004: 88).

Limba vorbită reprezintă, conform GLR, (II, 2005: 828-829) „utilizarea sistemului în formă de comunicare fonico-acustică și vizuală directă (sau „față în față”), esențiale fiind pentru definirea opoziției scris/ vs. vorbit două dimensiuni: integrare vs. fragmentare și detașare/ vs. implicare (cf. Vulpe: 2004: 84-88).

Formele fundamentale de comunicare interumană sunt: 1) comunicarea fonico-acustică și vizuală directă (sau „față în față”) numită *limba vorbită*; 2) comunicarea grafico-vizuală la distanță prin intermediul semnelor alfabetice, numită *limba scrisă*; 3) comunicarea fonico-acustică și (uneori) vizuală indirectă cu ajutorul unor mijloace tehnice (telefonul, radioul, televiziunea, diverse aparate de înregistrare – redare) care poate fi numită *limbă transmisă*. (Laurenția Dascălu-Jinga, 2002: 7).

Pentru fiecare dintre aceste forme ale comunicării sunt relevante: 1) caracteristicile mijlocului fizic, respectiv al „canalului”, 2) trăsăturile pe care acesta tinde să le imprime mesajului transmis și 3) funcțiile comunicării care sunt actualizate prin modalitatea respectivă. În continuare, vom reda aceste trăsături și particularități așa cum reies din expunerea autoarei citate (Dascălu-Jinga, 2002: 7-11).

Caracteristicile canalului pentru limba vorbită sunt următoarele: sunetele, cuvintele și frazele se caracterizează prin non-persistența în succesiunea temporală; vorbitorul și interlocutorul se află unul în prezența celuilalt și participă la aceeași situație comunicativă¹; durata comunicării depinde de timpul acordat reciproc de către participanți; emiterea mesajului este însoțită de semnale vocalice precum interjecții, bâlbâieli, elementele „suprasegmentale”² și elemente nonvocalice, precum mimica, privirea, gesturile și, în final, prezența interlocutorului care are un rol esențial prin semnalele de feedback³ pe care le transmite.

Caracteristicile canalului pentru *limba scrisă* sunt următoarele: semnele grafice sunt produse în succesiune temporală, dar pot fi revăzute și modificate de emițător și recitate de către destinatar; emițătorul (E) și receptorul (R) se află la distanță unul de altul, iar între momentul emiterii și cel al receptării intervine o perioadă neprecizată de timp; distanța dintre E și R nu permite interacțiunea directă și imediată; E și R au timp suficient, chiar nelimitat, pentru a produce și modifica, a citi și reciti textul.

¹ Situația comunicativă este identificată cu *contextul situațional* care are rol de cadru al comunicării (Dascălu-Jinga, 2002: 7).

² Elementele suprasegmentale sunt intonația, tonul, intensitatea, pauzele, ritmul, accentul (Dascălu-Jinga, 2002: 7).

³ Atenția, respectiv, neatenția, interesul sau dezaprobarea pot fi deduse din privirea, atitudinea sau postura corporală a interlocutorului.

Mijloacele moderne de comunicare fonică și vizuală *la distanță* constituie un tip de canal hibrid, aflat la limita dintre limba vorbită și cea scrisă.

Limbajul oral prezintă următoarele particularități: secvențe verbale fragmentate și/ sau incomplete deoarece vorbitorul se bazează pe informațiile deținute de interlocutor; conține elemente care exprimă stabilirea și menținerea contactului cu interlocutorul (de exemplu, *ascultă!*, *vezi?*, *nu-i așa?*), comunicarea „față în față” presupune utilizarea elementelor deictice care se referă la poziția participanților în spațiu și timp (de exemplu, *aici/ acolo, acesta/ acela, acum/ atunci*) sau la rolul lor în conversație (*eu/ tu, el/ea, noi/ voi/ ei*), iar aceste elemente deictice sunt însoțite de gesturi indicatoare. Structurile sintactice reliefează anumite elemente din discurs, iar aspectul informal și neîngrijit favorizează anacolutul, acordul după înțeles, lexicul limitat, respectiv folosirea frecventă a unor termeni generici, ca: *lucru, fapt, chestie, asta, aia, așa*. Funcțiile comunicării orale sunt informative, expresive, emotive, cognitive sau persuasive.

Trăsăturile limbii scrise sunt: incidența particulelor textuale precum: *pe de o parte, pe de altă parte, cu toate acestea*; E și R neparticipând la aceeași situație comunicativă, cel care scrie e nevoit să explice anumite date, corespunzătoare „presupozițiilor” din comunicarea directă, cei doi fiind constrânși să respecte normele și modelele; cel care scrie are timp pentru a evita greșeli, ezitări, repetiții.

Printre funcțiile limbii scrise sunt menționate: posibilitatea comunicării la distanță în timp și spațiu, a conservării mesajului și acumulării unei mari cantități de informație, o expunere mai precisă a ideilor și accentuarea caracterului de completitudine a enunțării.

Caracteristicile limbii transmise decurg din specificul canalului⁴: astfel, pentru a depăși eventualele neînțelegeri din partea ascultătorilor sau a telespectatorilor sunt necesare explicitările, fapt care are ca efect redundanța discursului; duratele în vorbire sunt impuse de emițător, ceea ce implică o libertate redusă a receptorului. Funcțiile comunicative predominante ale limbii transmise sunt: difuzarea rapidă și amplă a mesajului, cunoașterea mai rapidă a E, dar controlată de acesta din urmă (Dascălu-Jinga, 2002: 11).

Româna vorbită curent este definită de Ciolac (1997: 40) o „variantă standard supradialectală (situată în afara limbajelor speciale) destinată conversației cotidiene”. Raportând-o la varianta standard, Ciolac spune că româna vorbită curent este marcată *stilistic* datorită utilizării sale în contexte formale sau informale, și *social*, datorită funcționării sale în relațiile verbale curente dintre interlocutori. Determinărilor diafazice și diastratice li se

⁴ Autoarea are în vedere, în special, transmisiunile prin radio și TV (Dascălu-Jinga, 2002: 11).

adaugă și *coloratura dialectală*. Româna vorbită curent, ca variantă nonstandard a românei actuale, include elemente familiare, elemente populare, elemente de "sociolect", respectiv fapte uzuale care toate sunt *elemente* ale variantei vorbite.

Varianta de realizare orală este privită de Irimia (1999: 80) ca una dintre formele prin care se actualizează sistemul limbii române, și aceasta „reprezintă fie oralitate derivată, transpunere cu mijloace orale a unor modele dezvoltate în interiorul culturii guvernate de scris, fie o nouă oralitate, impusă de coordonate specifice ale comunicării în condițiile civilizației contemporane: telefon, radio [...]”. În desfășurarea relației interumane, comunicarea orală asigură prin complementaritatea funcțiilor expresivă și cognitivă ale limbii, pe de o parte, iar pe de altă parte prin complementaritatea limbajului vocal cu limbajul gestual, mimica și elemente suprasedimentale, interacțiunea directă a interlocutorilor. În timp ce oralitatea se caracterizează prin simultaneitate, limba scrisă distanțează locutorul de interlocutor, emițătorul și destinatarul fiind singuri: primul în scrierea mesajului, al doilea în citirea mesajului.

Factorii specifici ai comunicării orale sunt: dezvoltarea dimensiunii fonetice a textului ca realitate sonoră, prezența simultană a celor doi factori activi implicați: locutorul și interlocutorul, precum și a referentului extraverbal – obiect al comunicării, și reprezentarea concretă a lumii extraverbale, întemeiată pe principiul cunoașterii afective și pe creativitatea subiectului vorbitor (Irimia, 1999: 82)

Structura fonetică a textului intră în raporturi de complementaritate cu accentul, intonația, pauza, ritmul și rima; structurarea stilistică a textului este decisă de spontaneitate și afectivitate, iar componenta lingvistică a comunicării interferează cu componente comportamentale: gest, mimică, dar și cu componente situaționale; în timp ce elementele lexicale își actualizează imaginarul lingvistic din planul lor semantic (Irimia: 1999: 82).

Procesul de comunicare pe cale orală prezintă trei particularități distinctive: prima constă în perceperea directă, spontană, concretă și preponderent afectivă a lumii; a doua constă în întemeierea enunțării pe realizarea sonoră a structurii verbale a enunțului lingvistic și a treia se bazează pe complementaritatea sistemului de semne lingvistice cu alte sisteme de semne (gestica, mimica) (Irimia, 1999: 85; vezi și Bălănescu, 2001: 53).

Un rol important în construirea mesajului oral îl are pe lângă elementele oferite de situația de comunicare, „fondul de cunoștințe” creat în procesul comunicării, la care locutorul face referire cu ajutorul formulelor de tipul *cum ți-am spus*, elemente care favorizează exprimarea eliptică (Vulpe, 2004: 88). În același timp, faptul că emițătorul este conștient că destinatarul textului nu poate reciti textul și presupunând că acesta nu posedă toate cunoștințele necesare unei recepții corecte a mesajului, îl

determină să recurgă la explicații și paranteze, intensificând redundanța comunicării orale. De aceea, faptele de oralitate pot fi grupate în construcții situate la limita dintre coordonare și subordonare, *construcții incomplete și construcții redundante* (s.n.-T.I.) (Vulpe, 2004: 89).

Canalul oral activează funcția conativă (de apel) și funcția fatică (de menținere a contactului între interlocutori) care se concretizează în plan lingvistic printr-un repertoriu de mărci, reprezentând dovezi ale atenției interlocutorilor, de exemplu: formule de politețe, vocative, interjecții, imperative, formule adverbiale, întrebări de confirmare.

Trăsăturile determinate de fondul apercceptiv comun de cunoștințe sunt: elipsa, caracterul implicit, opus explicitării, strategiile de autocorectare, gradul ridicat de redundanță a mesajului, prezența masivă a tiparelor, respectiv a clișeele, dezordinea sintactică (GLR II, 2005: 830).

Sintaxa discursului oral este determinată de dinamica procesului interactiv, intervenția factorilor emoționali (spontaneitate, ezitări, reveniri), precum și de acțiunea factorilor de variabilitate care țin de contextul situațional (GLR II, 2005: 858). Caracteristic discursului oral sunt organizarea mai puțin riguroasă a enunțurilor, reflectată în caracterul fragmentat al acestora, în discontinuități, construcții trunchiate, rectificări, elipse, incidente, topica particulară a constituenților. La acestea se adaugă anacolutul, digresiunile, parantezele, prioritatea structurii informațional – comunicative, caracterul redundant sub forma reluărilor și a repetițiilor, caracterul adițional, precum și cumulum de termeni identici semantic și funcțional (cf. GLR II, 2005: 859).

Raporturile sintactice în discursul oral se caracterizează prin a) construcții situate la limita dintre coordonare și subordonare, b) construcții incomplete și c) construcții redundante (GLR II, 2005: 860).

Emiterea mesajului oral este însoțită de „alte categorii de semnale vocalice”: sunete nearticulate, interjecții nonlexicale, mormăieli, bâlbâieli, dar și de prezența elementelor „suprasegmentale”, precum intonația, pauzele, ritmul, mimica, gesturile, privirea și postura corporală. Un factor care nu poate fi neglijat este feedback-ul exprimat prin atenția, interesul sau dezaprobarea interlocutorului (Dascălu-Jinga, 2002: 7).

În limbajul oral mesajul se realizează și se comunică prin complementaritatea permanentă a elementelor de limbaj verbal cu elemente de limbaj nonverbal, într-un fenomen de *sintaxă mixtă*. Limbajul sonor se îmbină cu limbajul vizual și cinetic: privire, surâs, mimică, gestică, ceea ce are consecințe asupra actualizării semnelor lingvistice în context (Irimia, 1999: 110).

În concluzie, în timp ce în limba scrisă cei doi, emițătorul și receptorul sunt constrânși să respecte normele și modelele, cel care scrie având timp să evite greșelile, ezitățile, repetițiile și având posibilitatea să-și expună ideile cât mai precis, enunțarea fiind cât mai completă, în limba

vorbită enunțurile sunt fragmentate, trunchiate, eliptice adeseori, iar alții conțin structuri repetitive cu caracter redundant. Aceste discontinuități sunt suplinite însă de sintaxa mixtă, mimică, gesturi și intonație, elemente suprasedimentale ale comunicării.

2. Conceptul de normă și de competență

Norma este definită de Vulpe (2004: 330-333) ca „un ansamblu de reguli elaborate în cursul unui lung proces de istorie culturală, a căror respectare este obligatorie pentru emițătorul care vrea să realizeze un mesaj considerat – prin convenție - corect”. Elementele dialectale și populare sunt evidente în mesajele orale și au trăsătura distinctivă [-normă], deoarece norma prin caracterul ei selectiv exclude elementele populare și dialectale, respingând elementele de oralitate. Prin urmare, normele limbii literare unice „sunt norme supradialectale” (Farcaș, 2011a: 316).

Definită în raport cu sistemul limbii⁵, norma este asociată de Irimia (1999:39) cu un ansamblu de condiționări, respectiv restricții, impuse implicit sau explicit, subiectului vorbitor în întrebuințarea limbii, „limitând libertatea lui de exprimare și comprimând posibilitățile oferite de sistem în marginile fixate de realizările tradiționale”. Aceasta, respectiv norma, se situează între sistem și vorbire, reprezentând un factor care echilibrează în mod conștient, actualizarea sistemului în vorbire (cf. Irimia, 1999: 45). În raport cu sistemul și vorbirea, Irimia distinge trei categorii de norme: *norma generală* percepută ca un „model de actualizare [...] a sistemului extins asupra întregii comunități lingvistice care se definește printr-o anumită limbă”⁶ (ibidem). *Norma socio-culturală*, variantă a normei generale, se constituie în condițiile specifice ale mediului socio-cultural în care se desfășoară comunicarea lingvistică, impuse de specificul mesajului. *Norma individuală* – variantă a normei socio-culturale, se află într-un raport specific, atât cu norma generală, cât și cu norma socio-culturală. Aceasta este „expresia modului de a fi și de a se manifesta lingvistic propriu subiectului vorbitor în procesul de structurare a textului”, raportându-se însă, prin natura mesajului, la un model anterior, comun unei colectivități. Există și o *normă internă*, variantă de actualizare a normei individuale sau variantă relativ autonomă față de norma individuală (Irimia, 1999: 46).

⁵ Sistemul limbii este considerat un „ansamblu de posibilități, de coordonate care indică drumuri deschise și drumuri închise (...), un complex de libertăți (s.a) admitând infinite realizări și impunând o singură limită: să nu se încalce condițiile de funcționare a instrumentului lingvistic” (Irimia, 1999: 38).

⁶ Limba națională dezvoltă mai multe *variante*, unele prin intermediul normei generale ca limbă literară, iar altele exterioare normei generale, toate „dezvoltându-se ca modele specifice”, înscrisă în tradiția lingvistică proprie unor colectivități de vorbitori care au în comun același tip de cultură și aceeași finalitate la baza structurării mesajului (Irimia, 1999: 45).

Mircea Farcaș (2011a: 316) distinge trei etape în evoluția limbii române literare: 1) perioada anterioară constituirii normei literare, a așa-numitelor *variante literare dialectale*⁷; 2) perioada de constituire a normei supradialectale care începe cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Este perioada în care se impune limba română literară „în ansamblul diversității dialectale” prin varianta literară muntenească cu „elemente nemuntenești”, dar care a fost favorizată de caracterul lingvistic în esență unitar; 3) perioada posterioară constituirii normei supradialectale, în care limba literară, continuu îmbogățită sub aspect lexical, „este supusă unui proces conștient de normare”, influențând, prin intermediul școlii, subunitățile dialectale.

Ciolac (1998: 21) definește norma sociolingvistică drept „ansamblul regulilor care reglementează comunicarea (la nivel micro- și macro sociolingvistic) într-o comunitate lingvistică reală”, iar competența comunicativă⁸, cunoașterea, respectiv interiorizarea, acestor constrângeri normative de către indivizii care comunică. După Ciolac (1998: 23-24) competența comunicativă este un diaconcept care reunește o componentă de bază, *strict sociolingvistică* și alte competențe: cea *cultural – sociolingvistică*, cea *logico-sociolingvistică*, cea *socio – pragmatică* și cea *psihologică – sociolingvistică*. Competența sociolingvistică include competența strict lingvistică, referitoare la cunoașterea regulilor fonetice, gramaticale, lexicale și semantice ale limbii respective, dar și la stăpânirea unor scheme de structurare textuală a enunțurilor de către participanții la procesul de comunicare. Adaptarea comportamentului verbal al locutorului la contextul comunicării nu se poate realiza nici în cazul unei cunoașteri insuficiente de către vorbitor a regulilor limbii respective și nici în cazul necunoașterii normei sociolingvistice din comunitatea respectivă.

Tot de competența sociolingvistică țin și cunoștințele care privesc înlănțuirea unor formule rituale sau a unor acte de limbaj ritualizate. Regulile de acest tip diferă de la o comunitate etnolingvistică la alta și, chiar în cadrul aceleiași etnii, de la o clasă socială la alta. *Competența „enciclopedică”* sau „*culturală*” desemnează bagajul cognitiv al emițătorului (E) și receptorului (R), respectiv informațiile pe care

⁷ Pentru această perioadă ilustrative sunt textele rotacizante sau tipăriturile coresiene (secolul al XVII-lea), Cazania lui Varlaam sau Biblia de la București (secolul al XVII-lea) (Farcaș, 2011a: 316).

⁸ Ciolac (1998: 22) o preia pe Kerbrat-Orecchioni care, în cadrul competenței comunicative, distinge: 1) *competența lingvistică*, 2) *competența enciclopedică* (culturală sau „ideologică”) – respectiv ansamblul informațiilor despre lume (background-ul cognitiv al participanților (emițător/ receptor) la procesul de comunicare); 3) *competența logică* (cea care permite efectuarea unor operații de tip silogistic, a unor operații specifice „logicii naturale”) 4) *competența retorico-pragmatică* (cea care se referă la cunoașterea „maximelor” sau a principiilor conversaționale ale lui Grice ori a „legilor discursului” în terminologia lui O. Ducrot.

participanții la procesul de comunicare le posedă cu privire la universul referențial, la sistemele de interpretare a acestuia, la decodarea anumitor informații transmise implicit. *Competența cultural-sociolingvistică* se referă în primul rând la capacitatea E de a avea în vedere parametrii extralingvistici personali ai destinatarului atunci când codează conținutul informațional al mesajului. *Competența logică* permite efectuarea unor operații de tip silogistic, în timp ce *competența retorico-pragmatică* se referă la cunoașterea/ interiorizarea de către locutor a maximelor conversaționale (Ciolac, 1998: 29-32).

Neconformarea la normele comunității locale care adeseori este codificată implicit și care atrage izolarea individului și tratarea lui ca *outsider*, se manifestă din punct de vedere verbal prin comentariul evaluativ direct și prin neînțelegerea semnificației unor enunțuri (Ionescu-Ruxăndoiu, 1999a: 21).

În textele dialectale, de exemplu, comentariile se referă de cele mai multe ori la: delimitarea anumitor forme specifice comunității intervievatului de cele ale altor comunități; semnalarea în interiorul codului lingvistic local a unor subcoduri, dependente de vârsta, sexul sau statutul socio-cultural al vorbitorilor; semnalarea evoluției normei locale în decursul timpului (Ionescu-Ruxăndoiu, 1999a : 21). Valoarea celor afirmate în comentarii nu trebuie absolutizată, prezența expresiei *așa-i zicem noi* sau *așa se zice pe la noi* care însoțește adesea răspunsurile subiectelor nu semnalează întotdeauna o formă specifică pentru comunitatea respectivă, cât exprimă faptul că subiectul are „permanent în vedere cerința autenticității datelor furnizate” (Ionescu-Ruxăndoiu, 1999a: 25).

În anchetele dialectale, intervievatul are în permanență conștiința că trebuie să se facă înțeles atunci când folosește termeni despre care presupune că anchetatorul nu-i cunoaște, lucru care se observă în explicațiile și confirmările din enunțuri:

(1) *fasém salată, așa să spuñe la noi aiis* (Ionescu-Ruxăndoiu, 1999a: 25);

(2) [...] *o-nc(e)ăput a vini, cum îi dzâc(e)Ș și la coperativă. [La magazin, nu?] Dară, da îi dzâc(e)Ș la coperativă* (Farcaș, 2011b: 138).

(3) *Cânepa uo torcém ș-apoi uo făcém pa rășchituori, fusălie, torturi, așe pă răchituori, ș-api le puniém a fêrbe în bărbânță și lie fierbém ș-api lie depânam și făcém pânză die fuior, așé spunié diemult, [...]* (Farcaș, 2011b: 92).

Sintetizând, norma este obligatorie pentru vorbitorul care vrea să se exprime corect conform convențiilor în vigoare, fiind concepută ca un ansamblu de reguli ce trebuie respectate. Norma este restrictivă prin condiționările pe care le impune, de aceea vorbirea care conține elemente dialectale și populare nu se încadrează în caracterul normativ al limbii, norma excluzând elementele de oralitate.

3. De la fapt literar, la fapt dialectal

În *Prelegeri și conferințe* (1992-1993: 38), Eugen Coșeriu spune că limbajul, în general, se caracterizează prin două universalii: omogenitatea și varietatea. Există trei mari tipuri de varietate: *diatopică* (se realizează în spațiu, *diastratică*, realizată între păturile sociale și culturale ale unei comunități și *diafasică*, între modalitățile de vorbire determinate prin situația însăși a vorbirii și prin elementele situației vorbirii, respectiv *cine vorbește, cu cine, despre ce și în ce circumstanțe*. Limbajul se caracterizează prin *alteritate*⁹ care se manifestă prin omogenitate și care la rândul ei se suprapune identității și unității. Unitatea este sintopică și vizează unitatea în sens spațial, sinstratică și vizează nivelul de limbă, iar unitatea sinfasică se referă la stilul de limbă. În timp ce gramatica studiază omogenitatea, iar stilistica studiază varietatea diafasică, dialectologia studiază varietatea diastratică (Coșeriu, 1992 –1993: 39).

Dialectologia, dacă studiază varietatea, nu poate stabili structuri, „nu poate observa decât norma de realizare, niciodată sistemul”, spune Coșeriu, (1992-1993: 63) pentru că sistemul nu poate fi descris decât în limba funcțională și nu la nivelul varietății. Considerăm că la nivelul discursului dialectal¹⁰ judecata asupra unui text se pune în corelație cu conceptul de adecvare *tò prépon* = 'a vorbi adecvat' = conformitatea cu normele discursului. Coșeriu spune că un text poate fi congruent, însă incorect și ar putea fi corect, însă neadecvat.¹¹

Diferențiindu-se și stratificându-se în sisteme mai mult sau mai puțin diferite, limba este reprezentată de aceste „sisteme secundare”, respectiv variante, care permit conservarea funcției comunicative nu doar în cadrul fiecărui sistem secundar, dar și de la un sistem la altul, în relațiile dintre diferitele colectivități în interiorul unui organism social unic cum este, de exemplu, poporul. Aceste sisteme secundare sunt rezultatul procesului de

⁹ Limbajul, spune Coșeriu (1992-1993: 39) este „în orice formă, nu numai al meu, ci și al altora, al unei comunități”.

¹⁰ Accepțiunile pe care le capătă *discursul* la Rovența-Frumușani (2000:137) sunt: 1) discurs în opoziție cu *frază*, respectiv discursul este o succesiune de fraze, 2) discurs în opoziție cu *enunț*, discursul fiind o unitate de comunicare ce ține de un gen discursiv specializat (de exemplu, roman, articol de ziar sau prospect turistic), 3) discursul în opoziție cu *limba*, în care limba e definită ca sistem propriu membrilor unei comunități și se opune discursului ca realizare individuală, 4) discursul asociat cu *text* și *context*, și 5) discursul în opoziție cu *povestire* (récit) (s.n). În concepția lingvistei C. Vlad (2003: 17) discursul este un „act sau serie de acte de vorbire coerente realizate de un individ, într-o anumită situație/ limbajul în plan individual (vezi și Vlad, 1977: 251).

¹¹ Congruența înseamnă acordul „ori cu principiile generale ale gândirii, ori cu o anumită cunoaștere a lucrurilor (Coșeriu, 1992-1993: 44).

diversificare: în plan orizontal se dezvoltă diferențe regionale, creându-se graiurile și dialectele, iar în plan vertical se diferențiază limbajele diferitelor grupuri sociale: limba literară, limba vorbită, limbaje tehnice, etc. (Guțu Romalo, 2005: 43; vezi și Guțu Romalo, 2002: 15, precum și Ionescu-Ruxăndoiu, Chițoran: 1975: 107-108).

În *Opera lingvistică (I) Dialectal, popular, vorbit* (2004: 61), Magdalena Vulpe face distincția între „faptele de limbă generale ca răspândire geografică, dar nonconforme normelor limbii literare” și pe care le denumește „elemente populare” și graiuri¹² sau dialecte care sunt „variante teritoriale ale limbii”, respectiv acele fapte lingvistice care trebuie luate în considerare în funcție de „răspândirea lor geografică.” În acest sens, Mircea Farcaș (2011: 318) spune că „cea mai răspândită schemă de stratificare dialectală din lingvistica tradițională este: limbă – dialect – grai”, și că această departajare apare și în dialectologia franceză, „în forma *langue – dialecte – patois*, și în cea germană, unde termenii triadei sunt *Sprache – Dialekt – Mundart*, și în cea italiană: *lingua – dialetto – parlate*.”

Făcând distincția între limbaje și dialecte sau graiuri, Coteanu (1973: 45) spune că primele se situează pe axa verticală, reprezentată de nivelul sociocultural atins de societate, iar dialectele și graiurile, ca „modalități locale de exprimare” se situează la baza edificiului social-cultural, având rolul de a asigura mijloace de exprimare în toate împrejurările vieții¹³.

Elementele populare nu pot fi opuse direct elementelor regionale, ci trebuie raportate elementelor literare în cadrul stratificării sociale a limbii. În timp ce „elementele regionale viețuiesc de obicei într-un singur grai, faptele de limbă populară¹⁴ sunt cunoscute în toate graiurile unei limbi” fiind foarte răspândite fără a fi literare, cauzate de lipsa de instrucție a vorbitorilor. „*Regional* se opune lui *general*, sinonim aproximativ al lui literar; acesta, la rândul său, se opune lui *popular*”, prin care trebuie să înțelegem „ceea ce este general fără a fi totuși literar” (Vulpe, 2004: 73).

¹² Abordând raporturile dintre *limba literară* și *graiurile* limbii române, Valeria Guțu Romalo în *Periplu lingvistic. Studii și reflecții* (2013: 580) spune că cele două: limbași graiurile reprezintă „realități distincte, coexistente și interferente, în timp ce termenul *limbă literară* evocă semnificații mai mult sau mai puțin diferite (limbă scrisă, limbă literară artistică etc), acoperind adeseori realități lingvistice cu statut diferit în sistemul de variante ale limbii.

¹³ Există două tipuri de variații, *una dialectală* care vizează stratificarea pe orizontală a limbii naționale, și *una socială* care vizează stratificarea pe verticală a limbii (Farcaș, 2011a: 317).

¹⁴ În *Coordonarea în vorbirea populară românească* (1980:7), Sabina Teiuș spune că limba populară se definește prin „dialectele și graiurile unei limbi”, și că înainte ca dialectologia să se constituie în știință, la începutul sec. al XIX-lea apar sporadic, pe plan european, lucrări asupra graiurilor populare.

În privința caracterului eterogen al limbii, se cuvine reiterat faptul că limbajul spontan este esențialmente oral, în timp ce limbajul normat respectă reguli formulate în mod „explicit” de către gramatici normative, regăsindu-se în varianta scrisă a limbii literare. Elementele populare sunt fapte de limbă spontane, generale ca răspândire geografică, dar neadmise de „normele vorbirii corecte”, iar elementele dialectale¹⁵ sunt, de asemenea spontane, dar cu circulație teritorială, mai mult sau mai puțin limitată, neadmise în aspectul normat al limbii. În timp ce termenii *spontan* și *normat* denumesc „sfere de manifestare ale limbii”, termenii *standard*, *cult*, *popular* și *dialectal* servesc la „clasificarea unor fapte de limbă concrete” (Vulpe, 2004: 76; vezi și Guțu Romalo, 2013: 580-585).

Limba literară, în ipostazele scrisă și orală se regăsește în utilizarea cotidiană, respectiv în comunicarea neoficială, familiară și amicală. Astfel, Guțu-Romalo (2013: 581) afirmă că alături de graiuri, există varianta „supradialectală”, care nu mai depinde de regional și ale cărei norme sunt fixate și propagate în școală și prin lucrările normative. Opoziția *literar/dialectal* este înlocuită prin opoziția corect, respectiv „conform cu normele literare” și incorect, neliterar. Prin urmare, faptul dialectal este considerat „un caz special” inclus în categoria „incorect, neliterar”. Farcaș, spre exemplu, spune că forma de comunicare „în care se oglindește interacțiunea dintre limba literară și o unitate dialectală” este desemnată prin termenii sinonimi: *semidialect*, *interdialect*, *dialect1* (spre deosebire de *dialect2*, prin care se înțelege dialectul propriu-zis), dintre care – continuă autorul – „cel mai potrivit este termenul de *semidialect*” (2011: 317).

Analizând comportamentul verbal¹⁶ al vorbitorilor, Tiugan (1999: 103) constată că în momentul comunicării cu un *outsider*, vorbitorii „nu operează o reducere (semnificativă) a trăsăturilor dialectale”, fiind conștienți de felul în care vorbesc. Acest tip de atitudine care demonstrează „existența unei modelări culturale de profunzime” și care este explicabilă prin conștiința apartenenței la un anumit tip cultural (- istoric), este legată de prestigiul cultural al zonei, dar și de loialitatea lingvistică a vorbitorilor.

De altfel, competența lingvistică individuală – se constituie prin situațiile de comunicare în care se formează și activează vorbitorul și este tributar tipului și condițiilor de comunicare impuse de statutul individului în comunitatea socială din care face parte.

¹⁵ Elementele dialectale sunt fapte lingvistice, nonstandard care cunosc o *circulație limitată* (s.n) din punct de vedere geografic și intră în alcătuirea variantelor lingvistice sintopice: grai, subdialect, în timp ce elementele populare sunt fapte lingvistice nonstandard care au o răspândire geografică *generală* (s.n.) comportând uneori și o specializare stilistică (Ciolac, 1997: 39).

¹⁶ Comportamentul verbal individual este perceput ca fiind „un tip standardizat de activitate socioculturală care se definește semnificativ în funcție de *libertatea de selecție* și de *necesitatea de a răspunde corect* la anumite continuum-uri segmentate discret” (Tiugan, 1999: 94).

În principiu, în ansamblul lingvistic al țării noastre, există două categorii de vorbitori: o categorie care comunică în mod curent, utilizând mijloace lingvistice dialectale, dar care stăpânesc, chiar dacă în mod pasiv și limitat, și varianta literară, cu care vin în contact prin școală și mass-media, și o altă categorie care utilizează limba literară normată, adaptarea la comunicare și la interlocutor fiind predominant diastratică și nu diatopică (precum în cazul vorbitorilor care utilizează dialectul), „datorită caracterului unic sub aspect regional al limbii literare (Guțu Romalo, 2013: 581).

Vorbitorul unui grai sau dialect se folosește de un „corp de norme lingvistice transmise de tradiție” prin comunitatea dialectală din care el face parte (Șt. Munteanu, 1998: 242). Autorul citat consideră că există o interferență între două sisteme lingvistice: al limbii literare (standard) și al unui grai, și că între cele două sisteme ia naștere o formă de comunicare intermediară, numită *interdialect*. Acesta reflectă „coexistența elementelor dialectale și a celor literare”, respectiv limba unui vorbitor de la țară folosită de el ca autor pentru a-și așterne gândurile pe hârtie (1998: 250)¹⁷. Dovada dificultăților întâmpinate de acest gen de autori în căutarea unei „soluții” care să împacă tradiția orală cu norma scrisă, dar și graiul natal cu limba standard este „prezența simultană a particularităților aparținând celor două variante ale limbii”, cea regională și cea literară. Rezultatul este „un sistem mixt sau intermediar”, adică un interdialect, realizat în condițiile unei limbi scrise (s.n.) (Munteanu, 1998: 252).

Un aspect important în studiul dialectologiei îl reprezintă contextul obișnuit care se intituie în momentul întâlnirii dintre dialectolog și informator. Dialectologia se constituie din ansamblul interacțiunilor dintre dialectolog și subiectul vorbitor obișnuit, interacțiuni bazate pe întrebările celui dintâi și răspunsurile celui de-al doilea. Abordând problematica dialectologiei¹⁸, Golopenția afirmă că „la dialectologie se consacre a l'examen exclusif des usages ordinaires du langage, avec leurs multiples <héritages de perplexités>” (2017: 74).

Definite ca „varietăți ale limbii comune, vorbite pe anumite întinderi teritoriale”, dialectele au „particularități proprii, mai ales fonetice și de vocabular”, cât privește structura lor gramaticală și lexicul

¹⁷ Munteanu argumentează necesitatea conceptului de *interdialect* prin invocarea unei cărți originale prin conținut și valoarea ei literară – *Cronica de la Arbore*. Autorul acestei cărți este un țăran autodidact, pe nume Toader Hrib din satul Arbore (Suceava). *Cronica de la Arbore* cuprinde fragmente dintr-un jurnal în care Toader Hrib își notează evenimentele trăite de el, așa cum s-a fixat amintirea lor din anii copilăriei și de mai târziu, apoi din perioada primului război mondial și, în sfârșit, din ultimul deceniu (1959 – 1970). Interesant este faptul că autorul are conștiința că scrierea lui trebuie să fie înțeleasă atât de sătenii lui, dar și de alți cititori, și nu doar în prezent, ci și mai târziu (1998: 252)

¹⁸ Dialectologia își are originea în cuvântul *diálektos* (gr) – care are sensuri diferite: 1) conversație, convorbire, 2) ceartă, discuție, 3) grai local purtător al unei literaturi (Ionescu-Ruxândoiu, Marioțeanu, Todoran, 1977: 15).

fundamental, acestea sunt, cu mici deosebiri, aceleași cu ale limbii comune” (Ionescu-Ruxăndoiu, Marioțeanu, Todora, 1977: 17).

Variația lingvistică se manifestă pe plan micro-, dar și macrolingvistic. La nivelul comunității lingvistice se recunoaște existența mai multor tipuri de variații lingvistice: a) *geografică* sau *diatopică* – generând variante lingvistice teritoriale numite *dialecte*, *subdialecte* și *graiuri*; b) variație *socială* sau *diastatică* – generând variante specifice unor grupuri, categorii sau clase sociale, variante lingvistice numite inițial *dialecte sociale*, iar apoi *sociolecte*,¹⁹ c) variație *stilistică* sau *diafazică* impusă de natura domeniilor sociolingvistice având ca rezultat *variantele stilistice* (stilistico-contextuale sau sociostilistice, desemnate și ca niveluri sau registre ale limbii; d) *variație diacronică* la care sunt raportate *variantele sincronice* și fenomenul *schimbării lingvistice* (Ciolac, 1997: 26).

4. Concluzii:

a) Este necesară distincția între faptele de limbă generale ca răspândire geografică, dar nonconforme normelor limbii literare asimilate variantei populare a limbii și graiuri sau dialecte care sunt variante teritoriale ale limbii, respectiv acele fapte lingvistice care trebuie luate în considerare în funcție de răspândirea lor geografică.

b) Limbajul spontan este esențialmente oral, în timp ce limbajul normat respectă reguli formulate în mod „explicit” de către gramatici normative, regăsindu-se în varianta scrisă a limbii literare. Elementele populare, precum și cele dialectale sunt fapte de limbă spontane: și unele și altele fiind neadmise în aspectul normat al limbii. În timp ce termenii *spontan* și *normat* se referă la felul în care se manifestă limba, termenii *standard*, *cult*, *popular* și *dialectal* servesc unor categorii concrete de limbă.

c) Dacă în limba scrisă cei doi, emițătorul și receptorul sunt constrânși să respecte normele și modelele, iar cel care scrie are timp să evite greșelile, ezitățile, repetițiile și are posibilitatea să-și expună ideile cât mai precis, enunțarea fiind cât mai completă, în limba vorbită enunțurile sunt fragmentate, trunchiate, eliptice adeseori, iar alteori conțin structuri repetitive cu caracter redundant. Aceste discontinuități sunt suplinite însă de sintaxa mixtă, mimică, gesturi și intonație, elemente suprasegmentale ale comunicării.

d) Norma este obligatorie pentru vorbitorul care vrea să se exprime corect conform convențiilor în vigoare, fiind concepută ca un ansamblu de reguli ce trebuie respectate. Norma este restrictivă prin condiționările pe

¹⁹ În cadrul stratificării sociale a limbii, *sociolectele* sunt variante sociale, respectiv „varietăți ale limbii specifice diverselor categorii sociale de vorbitori”, acestea cunoscând mai multe subvarietate: argou, jargon, limbaje profesionale (Farcaș, 2011a: 317).

care le impune, de aceea vorbirea care conține elemente dialectale și populare nu se încadrează în caracterul normativ al limbii, norma excluzând elementele de oralitate.

e) Elementele populare nu pot fi opuse direct elementelor regionale, ci trebuie raportate elementelor literare în cadrul stratificării sociale a limbii. În timp ce elementele regionale se regăsesc într-un singur grai, faptele de limbă populară sunt cunoscute în toate graiurile unei limbi, fiind foarte răspândite fără a fi literare.

f) Variația lingvistică se manifestă pe plan micro-, dar și macrolingvistic. Dialectele sunt varietăți ale limbii comune, vorbite pe anumite întinderi teritoriale, au particularități fonetice și de vocabular, iar structura lor gramaticală și lexicul fundamental sunt, cu mici deosebiri, aceleași cu ale limbii comune.

BIBLIOGRAFIE

- Bălănescu, 2001 - Olga Bălănescu, *Texte și pre-Texte. (Introducere în pragmatică)*, București, Editura Ariadna `98.
- Ciolac, 1997 - Marina, Ciolac, *Sociolingvistică școlară*, București, Editura BIC ALL.
- Ciolac, 1998 - Marina, Ciolac, „Competența comunicativă în perspectivă sociolingvistică” în FD, XVII, p. 21-39.
- Coșeriu, 1992-1993 - Eugen, Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*. Supliment al revistei Anuar de lingvistică și istorie literară, tom XXXIII, Iași.
- Coteanu, 1973 - Ion, Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, Editura Academiei.
- Dascălu-Jinga, 2002 - Laurenția, Dascălu-Jinga, *Corpus de română vorbită (CORV). Eșantioane*, București, Editura Oscar Print.
- Farcaș 2011a - Ioan-Mircea, Farcaș „Aspecte privind interferența limbă literară - grai popular” în *Annales Universitatis Apulensis*, Series Philologica, nr. 12, Tom 1, p. 315-324.
- Farcaș, 2011b – Ioan-Mircea, Farcaș, *Texte dialectale – Maramureș*, Baia Mare, Editura Universității de Nord.
- GLR, 2005 - Gramatica Limbii Române, București, Editura Academiei Române, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.
- Golopenția, 2017 - Sanda, Golopenția, *Acțiune, Interacțiune, Identitate. Studii de pragmatică lingvistică*, București, Editura Academiei Române.
- Guțu Romalo, 2002 - Valeria, Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, București, Editura Humanitas Educațional.

- Guțu Romalo, 2005 - Valeria, Guțu Romalo *Aspecte ale evoluției limbii române*, București, Editura Humanitas Educațional.
- Guțu Romalo, 2013 - Valeria, Guțu Romalo, *Periplu lingvistic. Studii și reflecții*, București, Editura Academiei Române.
- Ionescu-Ruxăndoiu, Chițoran, 1975 - Liliana, Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru, Chițoran, *Sociolingvistică*, București, Editura didactică și pedagogică.
- Ionescu-Ruxăndoiu, Marioțeanu, Caragiu, Todora 1977 - Liliana, Ionescu-Ruxăndoiu, Marioțeanu, Caragiu, Matilda, Todora, Romulus, *Dialectologie Română*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Ionescu-Ruxăndoiu, 1999a - Liliana, Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversația. Structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București, Editura ALL EDUCAȚIONAL.
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, 1999b – Liliana, Ionescu-Ruxăndoiu, „Workind with Dialectal Texts for Dialogue Analysis” în AUB.
- Irimia, 1999 - Dumitru, Irimia, *Introducere în stilistică*, Iași, Editura Polirom.
- Munteanu, 1998 - Ștefan, Munteanu, *Studii de lingvistică și stilistică*, Pitești, Editura Pygmalion.
- Rovența-Frumușani, 2000 - Daniela, Rovența-Frumușani, *Argumentarea. Modele și strategii*, București, Editura BIC. ALL.
- Teiuș, 1980 - Sabina, Teiuș, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Tiugan, 1999 - Marilena, Tiugan, „Comportamentul verbal între libertate și necesitate”, în FD, XVIII, p. 93-105.
- Vlad, 1977 - Carmen, Vlad, „Conceptul de text” în CL, XXII, nr. 2, p. 251-254.
- Vlad, 2003, 2000 - Carmen, Vlad, *Textul aisberg. Teorie și analiză lingvistico-semiotică*, Ed.a II-a revăzută și adăugită, Cluj, Casa Cărții de Știință.
- Vulpe, 2004 - Magdalena, Vulpe, *Opera lingvistică (I). Dialectal, Popular, Vorbit*, Cluj-Napoca, Editura Clusium.

tamasiulia70@yahoo.com